

JEZIK I PISMO, ŠKOLSTVO I PISMENOST U SREDNJEVJEKOVNOJ BOSANSKOJ DRŽAVI

prof. dr. Jusuf MULIĆ

Sažetak

U ovom radu autor predstavlja jezik, pismo, školstvo i pismenost u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, s posebnim akcentom na Visoko učilište Crkve bosanske. Jezik u srednjovjekovnoj Bosni bio je bosanski, a pismo bosančica. Autor navodi, pozivajući se na istraživanja poznavalaca prilika u srednjovjekovnoj bosanskoj državi Đure Baslera i Dominika Mandića, da se danas pouzdano zna da je Crkva bosanska još između 1175. i 1180. godine imala svoje Visoko učilište. Osnovano se vjeruje, tvrdi autor, da su polaznici Visokog (filosofskog/duhovnog) učilišta Crkve bosanske u Gornjoj Biljoj izučavali, ne samo teološke, nego i filozofske i prirodne nauke, te filologiju, s posebnim naglaskom na latinski jezik što potvrđuju brojni sačuvani pisani spomenici. Time je polaznicima omogućavano da dobiju izuzetno dobro i široko obrazovanje.

JEZIK I PISMO

Jezik u Bosni bio je *bosanski*,¹ a pismo *bosančica*. To je je odlika ćiriličnog pisma, koja se razvila iz stare crkvene azbuke, izbacivanjem slova (pismena) nepotrebnih za pisanje živog narodnog jezika i dodavanjem posebnih znakova. Bila je pod utjecajem glagoljice i latinskog ili italijanskog pravopisa. Tom narodnom pismu, oblik nije bio ustaljen, te su u različitim krajevima pravopis, a i pojedina slova pokazivali znatne razlike.

Pismena (slova) crkvene ćirilice i bosančice

	Crkvena ćirilica	Bosančica
A	А	Ѧ
B	Б	Ѣ
V	В	Ѧ
G	Г	Ѧ
D	Д	Ѧ
Gj	—	Є
E	Є	Є
Ž	Ж	Є*
Z	З	З
I	И	И
J	І	І
K	К	К
L	Л	Л
Lj	—	Л
M	М	М
N	Н	Н
Nj	—	Н
O	О	О
Ō	Ѧ	Ѧ
P	П	П
R	Р	Р
S	С	С
T	Т	Т
Ć	Ѧ	Ѧ
U	У	У
F	Ф	Ф
H	Х	Х
C	Ц	Ц
Č	Ч	Ч
Dž	Ѧ	Ѧ
Š	Ш	Ш
Ju	Ю	Ю
Je, ja	Ѧ	Ѧ
—	Ѧ	Ѧ

1 Berčić, I. : *Bukvar staroslovenskoga jezika*; Trhuleka, Č. : *Bosančica, Prilog bosnskoj paleografiji*; Eckhardt, T. : *Die Bosnčica*.

Razlikuju se *ustavna* (najstariji natpisi na spomenicima iz XII stoljeća), *kurzivna* (među najstarije spomenike ide povelja Kulina bana Dubrovčanima iz 1189. godine) i *štampana bosančica* (prva štampana knjiga *Molitve sv. Brigite*, Venecija, 1512). Bosančica je bila pismo bosanskih *ikavaca* (dvo-božaca i katolika, a kasnije i muslimana), a upotrebljavala se i u srednjoj Dalmaciji (župe *Prmorje/Krajina* i *Poljica*), gdje su je kasnije širili franjevci. Upotrebljavala ju je i Dubrovačka republika u XIV i XV stoljeću za dopisivanje s vladarima i feudalnim gospodarima u Bosni i Dalmaciji, te despotima i feudalnim knezovima u Srbiji. Bosančicom su pisani mnogi natpisi, napose na grobnim spomenicima (stećcima) i rukopisi privatnog, pravnog, vjerskog i drugog sadržaja, među kojima su *Ljetopis popa Dukljanina*, nastao između 1160. i 1180. godine, *Poljički statut* nastao između 1400. i 1440. godine i dr.²

Faksimil čone strane sarkofagana gosta hvaćanskog (foćanskog) Milutina Crnčanina sahranjenog na Humskom koji polovinom XIV stoljeća, koji u desnoj ruci drži gostinski štap, a u lijevoj ponosno knjigu

Prikupljajući građu o posljednjim ostacima bosančice među Bošnjacima,³ Muhamed Hadžijahić je pronašao brojne odlike bosančice,⁴ koja se vjekovima njegovala skoro sve do naših dana, napose u begovskim porodicama. Ono što posebno treba istaknuti, jeste činjenica da su i žene u Bosni⁵ i Sandžaku⁶ bile pismene i da su se služile samo njima poznatim posebnim odlikama bosančice,

2 Tentor, M. : *Bosnčica; Bosančica*, natuknica.

3 Bošnjak/Bošnjaci, uz Bošnjani/Bošnjani i Bosanac/Bosanci, naziv je za stanovnike srednjovjekovne Bosne. Između ova tri naziva, Osmanlije, koji, također, nisu imali sožene glasove, kao za izgovor na osmanskom jeziku najlakšem, opredijelili su za naziv Bošnjak (Bošnjani)

4 Hadžijahić, M. : *Građa o posljednjim ostacima bosančice*, Dodatak (POSBOSANČICA).

5 Muhamed Hadžijahić je, među ostalim, naveo i dva zanimljiva pisma: prvo je 1879. godine napisala Begzada-Bega-hanuma Gavrankapetanović, iz nevesinjske porodice Bašagić, caru Franji Josipu I, u kojemu se žalila na nezakonito prisvajanje neke njene zemlje, a drugo neka travnička begovica 1948. godine Narodnom odboru sreza Travnik, u kojemu se žalila na nacionalizaciju njene imovine (POSBOSANČICA, 103). Međutim, posljednje poznato pismo pisano bosančicom, napisao je Muhamed Čengić iz Foče 5. ožujka/aprila 1953. godine (Muftić, F. : *Šeher Ustikolina*, 60).

6 Muhamed Hadžijahić (POSBOSANČICA, Dodatak) i Vojislav Bogičević (*Pismenost u Bosni i Hercegovini*, 265) donijeli su jednu odliku bosančice kojom su se koristile žene u današnjem Sandžaku.

a svoje znanje su prenosile na djecu. Pišući o načinu na koji su djeca obučavana pismu bosančica, Ćiro Truhelka je naveo slijedeće:⁷

Muslimansku djecu nisu tom pismu poučavali putujući daskali ili meštari, nego rođena majka ili koji stariji kući privrženi i s njom srasli sluga ili dvorjanin, vješt tome pismu.

Osim bosanskih begova, za očuvanje pisma bosančica zaslužni su i bosanski franjevci. Oni su svoje samostanske regeste vodili na bosanskom jeziku, ali i matične knjige. U programu za reformisane katoličke gimnazije iz 1876. godine, u nastavnom planu je bio i predmet *Pisanje latinicom i bosančicom*.

ŠKOLSTVO I PISMENOST

U pisanim spomenicima nema podataka o onovremenom školstvu u klasičnom smislu riječi. Sve se zasnivalo na školovanju svećenika Katoličke crkve u Italiji i Ugarskoj i strojnika Crkve bosanske u njenom Visokom duhovnom učilištu, vjerovatno, u selu Gornja Bijela (Konjic). U franjevačkim samostanima, pismenosti su podučavani laici i djeca vjernika Katoličke crkve, a uz gostinje ili hramove Crkve bosanske, krstjani i krstjanice, djeca i odrasli vjernici Crkve bosanske. Međutim, nedostaju pisani spomenici o obimu takvog načina opismenjavanja i o onima koji su na taj način opismenjivani.

Zahvaljujući istraživanjima velikog poznavaoca priključka u srednjovjekovnoj bosanskoj državi Đure Baslera, na temelju brojnih pisanih spomenika koje je pronašao, danas se pouzdano zna da je Crkva bosanska još između 1175. i 1180. godine imala svoje *Visoko učilište*, koje je nazvao *filosofskim*,⁸ a kao mjesto u kojemu se nalazilo uvjetno je opredijelio selo Mile (u župi *Visoko*).⁹ Postojanje visokog učilišta, također, na temelju pisanih spomenika, potvrdio je i Dominik Mandić, koji ga je nazvao *duhovnim* i smjestio u selo Gornja Bila,¹⁰ čiji je današnji ijekavizirani naziv Bijela (u nekadašnjoj župi *Hercegovačka Neretva*).

Iako pitanje mjesta u kojemu se nalazilo Visoko (filosofsko/duhovno) učilište Crkve bosanske nije opredjeljujuće, koliko činjenica da je postojalo, može se s velikom sigurnošću prihvatiti da se nalazilo u selu Gornja Bijela. Ono je imalo sve potrebne uslove da u njemu bude jedno takvo učilište:

a) U zaseoku ovoga sela *Butkovina*, živjela je porodica Butković, jedna od najuglednijih strojničkih porodica Crkve bosanske. Ona je ovoj Crkvi podarila veći broj krstjanica, krstjana, staraca i gostiju. Nije isključeno da su i neki od velikih gostiju, a možda i neki od didova,

bili iz ove porodice. U oporuci gosta Radina Butkovića,¹¹ navedena su čak četiri gosta: sam Radin Butković, njegovi nećaci Radivoj Priljubović, gost *bijeljanski* i Radin Seoničanin, gost *seonički*, te sin njegovog nećaka gosta Radoja Priljubovića gost *uskopaljski* Vuk Radivojević.

b) U selu Gornja Bila (Bijela) živjeli su pripadnici uglednog roda Butković, . Čiji su pripadnici imali visoke činove u strojničkoj ljestvici (hijerarhiji) Crkve bosanske, tu je bilo sjedište bijeljanskog gostiluka, koji je pokrивao široko područje župa *Neretva*, *Vrabač*, *Dbar/Borovac* i *Debreka/Kom*, a vjerovatno i dijelove ili cjelinu župa *Nevesinje*, *Viševa* i *Zagorje* (područja današnjih općina Jablanica, Konjic, Nevesinje i Kalinovik).

c) Poslije trobrodnog hrama koji je u današnjem selu Muhašinovići sagradio ban Kulin između 1182. i 1203. godine, trobrodni hram u selu Bijela, možda uz onaj u trgu Hoča/Foča, bio je najveći u srednjovjekovnoj bosanskoj državi.¹² Uz hram je bila velika nekropola, s preko 70 stećaka i nekoliko stotina grobova bez posebno uređenih spomenika.

d) Selo Bila ima izvanredan geografski položaj: bilo je u blizini glavnog rimskog drumca (kasnije nazvanog *mostarska džada*), koji je išao od juga (Mostara) prema sjeveru (Sarajeva) Bosne, a istovremeno je bilo dobro zaklonjeno od nepoželjnika.

Polaznici ovoga učilišta bili su *krstjani*¹³ Crkve bosanske, među kojima i pripadnici porodice Butković i njihovi brojni srodnici, krstjani i strojnici Crkve bosanske. U ovom su učilištu naukovali i sinovi bosanskih feudalaca, koji su bili pripadnici Crkve bosanske.

Ima dosta osnove za vjerovanje da su polaznici Visokog (filosofskog/duhovnog) učilišta Crkve bosanske u Gornjoj Bilij izučavali, ne samo teološke, nego i filozofske i prirodne nauke, te filologiju, s posebnim naglaskom na latinski jezik. Time je polaznicima omogućavano da dobiju izuzetno dobro i široko obrazovanje. Posebna pažnja posvećivana je stilistici bosanskog jezika i kaligrafiji (lijepom pisanju) pisma bosančica.

Stečena naobrazba u Visokom učilištu Crkve bosanske, omogućila je znatnom broju *krstjana* da, osim duhovnih, obavljaju i brojne građanske službe (dijaci, carinici, savjetnici na dvorovima feudalaca i njihovi diplomatski poslanici), a njihovim prevođenjem u *strojnike* (starc i gosti), građanske dužnosti koje su obavljali bivali su sve odgovornije (upravnici dvorskih kancelarija, upravnici carinarnica, diplomatski savjetnici vladara i gospodara feudalnih oblasti dr.). Najbolji primjer je gost Radin Butković. On je još kao *krstjanin* (strojnički pri-

11 Truhelka, Ć. : *Testament gosta Radina i Još o tetamentu gosta Radina*.

12 O hramu u selu Gornja Bijela bilo je riječi u poglavlju o vjerskim zajednicama.

13 U pisanim spomenicima i u historiografskoj literaturi nema navoda da su Visoko učilište pohađale i žene, iako se zna da su i krstjanice bile pismene.

7 Truhelka, Ć. : *O porijeklu bosanskih muslimana*, 17.

8 Basler, Đ. : *VISOKOUČILIŠTE*.

9 Basler, Đ. : *GNOSISTIČKI*, 273

10 Mandić, D. : *BOGCRKVABOS*, 74-78.

pravnik) 1442. bio poslanik vojvode Radoslava Pavlovića, a kao strojnik preko *starca* (1437.) do *gosta* (1450.) poslanik i diplomatski savjetnik velikog vojvode Stipana Vukčića, kod kojega je i završio svoj radni vijek krajem 1465. ili u proljeće 1466. godine. Koliko je bio cijenjen kao vjerski i diplomatski dostojanstvenik, vidi se po tome što mu je ugarsko-hrvatski kralj Matija-Matijaš Korvin darovao *šubu* (pelerinu) od aksamita postavljenu crvenom svilom, istu onakvu kakvu je od kralja dobio i Stipan Vukčić Kosača. Na Stipanovoj oporuci, koja je bila sastavljena u Novom 21. svibnja (maja) 1466. godine, gost Radin bio je jedan od trojice svjedoka.¹⁴

Da se radilo o učilištu koje je davalo izuzetnu naobrazbu njenim polaznicima, potvrđuje i činjenica da su u ovo učilište na naukovanje dolazili italijanski *Patareni*,¹⁵ francuski *Katari*, *Albigenzi* i *Siromasi* iz Liona, te pripadnici drugih evropskih dvobožackih pokreta.¹⁶ Imajući te činjenice u vidu, Đuro Basler je izrazio izuzetno povoljno mišljenje o Visokom duhovnom (filozofskom) učilištu Crkve bosanske. O tome on kaže slijedeće:¹⁷

U Bosnu su, dakle, dolazili ljudi da bi se uputili u nauku i stekli znanje koje se nije moglo postići (naglasio JM) na drugim učilištima u Evropi.

Kao mjesto Visokog učilišta Crkve bosanske između ustanova sličnih katedralnim školama, odnosno univerziteta u smislu svoga vremena ili posebnog tipa, sličnog akademiji,¹⁸ Đuro Basler se opredijelio za univerzitet, izražavajući to riječima da Visoko duhovno učilište *slobodno možemo nazvati univerza* (naglasio JM).¹⁹

Iz dostupnih pisanih spomenika nije se moglo utvrditi kada je poblizje Visoko učilište crkve bosanske prestalo s radom. To je, svakako, moralo biti prije gašenja bijeljanskog gostiluka, koje se u dostupnim pisanim spomenicima posljednji put javlja početkom 1470. godine.

Visoko učilište Crkve bosanske svojim je polaznicima davalo znanja i iz stranih jezika, od kojih je poseban naglasak davan na klasične jezike, među kojima je na prvom mjestu bio latinski, potvrđuju brojni sačuvani pisani spomenici. Jedan od njih je i tzv. *Kunovski zapis*,²⁰ koji je

pisan pismom bosančica, a završna rečenica je napisana na latinskom jeziku latiničnim pismom: *Im honore Dei, per deliberationem Patriae*, koja u prijevodu na bosanski jezik glasi: *U čast boga za oslobođenje domovine*.

Izuzetnu pismenost i vještinu u lijepom pisanju, koju su *krstjani* Crkve bosanske sticali u Visokom učilištu, potvrđuju i malobrojni sačuvani tekstovi čiji su oni autori. Među njima, najvredniji su *Zbornik Hvala krstjanina* i rukopisi *Radoslava krsrtjanina*.²¹

Prva stranica Zbornika Hvala krstjanina

Pismenost strojnika Crkve bosanske potvrđena je i u oporuci gosta Radina Butkovića. Osim što u njoj ima dosta lijepih bosanskih izraza i danas zaboravljenih riječi, od kojih neke više nisu ni u upotrebi, ali nisu ni zamijenjene drugim istoznačnicama,²² pisana je sočnim jezikom i lijepim stilom.

Kao dokaz izuzetne pismenosti, od posebnog značaja su punomoći, koje su u vezi s povlačenjem pologa i poklada od Dubrovačkog notarijata nakon smrti gosta Radina Butkovića, bosančicom svojeručno napisali njegovi prvi rođaci. Među onima koji su kod njega čuvali svoje poklade u novcu, srebrnini i odjeći ili su ih od njega oporučno naslijedili i, bila su i tri gosta: bratić bijeljanski Radivoj Priljubović, te sestrići seonički Radin Seoničanin i uskopaljski (gornjovakufski) Vuk Radivojević. Zbog spriječenosti da lično dođu u Dubrovnik kako bi preuzeli pologe i poklade, svi oni napisali su punomoći svojim rođacima, građanima Dubrovnika, da ih u njihovo ime

Truhelka u radu: *Jedan zanimiv zapis pisan Bosničom*. Kunovski zapis objavio je i Muhamed Hadžijahić u radu *Bogumilstvo i islamizacija* (4), u knjizi koju je napisao zajedno s Mahmudom Traljićem: *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini*, 41-43, ali nije naveo izvor.

21 *Zbornik krstjanina Hvala*, pod naslovom: *Hvalov zbornik*, objavljen je u Sarajevu 1986. godine. Izvanrednu studiju o njemu napisala je Herta Kuna, pod naslovom: *Hvalov zbornik u optici između sličnih veza i utjecaja južnoslovenskih srednjovjekovnih književnosti*. Jedan od rukopisa Radoslava krstjanina, pod naslovom: *Pismo Gijisavu krstjaninu*, objavio je Mak Dizdar u knjizi: *Antologija*, 211.

22 Na primjer, riječ *bratučed* (*bratučeda*), koja označava da je sin jednog brata bratučed sinu ili kćerki drugog brata (*RIJEČNIK JAZU I*, 1880., 609).

14 Dubrovačka republika je gostu Radinu Butkoviću dodijelila svoje građanstvo i darovala jednu oveću kuću, u kojoj je nakon povlačenja iz aktivne službe našao svoje posljednje utočište.

15 Poznat je slučaj dvojice italijanskih Patarena iz Kjerija (Chieri), koji su, nakon povratka s naukovanja u Visokom duhovnom (filozofskom) učilištu Crkve bosanske 1388. godine od inkvizicijskog suda Katoličke crkve bili osuđeni na smrt paljenjem na lomači (Šanjek, F.: *Crkva bosanaska: dualistička sljedba ili evanđeoski ideal zajedništva u duhu prackrve*, 244).

16 Grupa autora: *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije*, 158.

17 Basler, Đ.: *Visoko učilište Crkve bosanske*, 479.

18 Isto.

19 Basler, Đ.: *Gnosistički*, 273.

20 *Kunovski zapis* nosi naziv po selu Kunovu u župi Drina (danas općina Foča). Pisao ga je neimenovani, očito, izuzetno učeni krstjanin nakon osmanskog zaposjedanja, vjerovatno, krajem XV ili početkom XVI stoljeća. Pronašli su ga mještani sela Kunova 1905. godine i posrednim putem predali ga Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Objavio ga je Ćiro

mogu od Notarijata/Bilježništva Dubrovačke republike preuzeti. Ovdje se donosi punomoć gosta Radivoja Priljubovića, koji je još početkom 1470. godine bio na dužnosti gosta *bijeljanskog gostiluka*, a punomoć je napisao u selu Bila (danas Bijela) 23. veljače (februara) 1470. godine. Njome je opunomoćio rođaka Tvrтка Brajanovića (unuka gosta Radina Butkovića o. p.) da, zajedno s Cvjetkom Radojkovićem, *krstjaninom*, može preuzeti njegov polog koji je bio pohranjen kod umrlog gosta Radina Butkovića i poklade koje mu je ovaj zavještao. Puni tekst punomoći glasi:²³

U ime Božje, neka bude obznanjeno gospodu knezu i dubrovačkim plemićima, da ja, gost Radivoj Priljubović, kojemu god čovjeku predoči ovo naše pismo, dragovoljno imenujem za svoga opunomoćenika Tvrтка Brajanovića i s njim šaljem Cvjetka Radojkovića, krstjanina da mi donesu ono što se može isposlovati od svih mojih stvari gore spomenuti, kao da sam ja lično prisutan, te da moj punomoćenik Tvrtko Brajanović može uz potvrdu učiniti sve od onoga što mi se duguje ili što dugujem ... od moga pologa. Ako moj opunomoćenik štogod uzme i povrati nazad, neka to moj prokurator može postići s potvrdom Dubrovačke kancelarije, kako gore i piše. I za veću vrijednost, ja gost Radivoj Priljubović, zapisah svojom rukom pred svjedocima, dubrovačkim podanicima Tvrtkom Brajanovićem i Bogčinom Stoicaličem.

*Pisano u Biloj, 1470. , misica veljače*²⁴

Zar ovaj tekst punomoći nije poslužio ka osnova za pisanje punomoći sve do naših dana.

Savršenost bosanskog jezika ogleda se i u njegovoj stilistici koju su sinovi Bosne njegovali.

XXX

Veliki poznavalac bosanskih prilika i zaljubljenik u svoju zemlju rahmetli Džemal Čelić, predlagao je da se kao godina utemeljenja Univerziteta u Sarajevu uzme godina za koju se pouzdano zna da je u njoj radilo *Visoko duhovno (filozofsko) učilište* Crkve bosanske (1180.) ili godina u kojoj je otvorena *Gazi Husrev-begova medresa* (1537.), koja je, također, bila onovremeno više učilište. Ali, ovaj Čelićev prijedlog nije imao nikakvih izgleda na uspjeh, a danas još manje. Međutim, kad je 1982. otvoren *Islamski Teološki fakultet* u Sarajevu, s punim pravom je kao godinu utemeljenja mogao uzeti 1180., jer se radi o prirodnom nasljedniku *Visokog duhovnog (filozofskog) učilišta* Crkve bosanske, budući su svi njeni pripadnici prihvatili islam.²⁵ Pravo da sadašnji Fakultet islamskih nauka ili budući Islamski univerzitet kao godinu osniva-

²³ Te punomoći pronašao je Ćiro Truhelka u Državnom arhivu u Dubrovniku (*PROCURACANC*, 1, 4') i objavio u dodatku rada *Još o testamentu gosta Radina*, 372-373.

²⁴ Tako je doslovno napisano.

²⁵ O prihvatanju islama u Bosni opširnije vidjeti u radu Jusufa Mulića: *O nekim posebnostima vezanim za prihvatanje islama u Bosni i Hercegovini koje mu se pripisuju*

nja nosi 1182., kada je radilo *Visoko duhovno učilište* Crkve bosanske, najvjerojatnije, u selu Gornja Bila (Konjic), zasniva se na činjenici da su se Bošnjaci koji su prihvatili islam (muslimani) jedini opredijelili da baštine jedno od tri izvorna naziva (Bosanci, Bošnani i Bošnjaci) i kulturu svojih predaka. A tu svakako spada i *Visoko duhovno učilište* Crkve bosanske.

Umjesto toga, oni koji su o tome odlučivali, opredijelili su se za godinu otvaranja *Šerijatske sudačke škole* u Sarajevu (1887.). Radilo se o velikoj grešci i to iz dva razloga:

prvo, što nije postojala programska povezanost između dvije školske ustanove i,

drugo, što je važnije, što je ta škola bila na razini srednje škole, a praksa da visoke škole preuzimaju stečevine srednjih škola, nije uobičajena. Ako već nije uzeta prva poznata godina postojanja *Visokog duhovnog učilišta Crkve bosanske*, a opravdano, ni godina otvaranja *Gazi Husrev-begove medrese*, koja je između dva svjetska rata imala i razinu više škole (*Alija*), ali je nastavila raditi bez prekida, onda je mogla biti uzeta godina otvaranja *Više islamske šerijatsko-teološke škole* u Sarajevu (1937.). Njena programska osnova više je odgovarala osnovi koju je imao *Islamski teološki fakultet* i, bez obzira što je nosila naziv *viša*, imala je zakonski priznatu razinu fakulteta.

XXX

Kad sam preuzeo dužnost rektora Univerziteta u Sarajevu početkom studenog (novembra) 1991. godine, ne obazirući se na odredbu u tada važećem Zakona o visokom školstvu, kojom je vjera na Univerzitetu bila zabranjena, pokrenuo sam postupak za uključivanje u Univerzitet dviju visokih škola Katoličke crkve (*Franjevečke teologije* i *Bogoslovije Vrhbosanske nadbiskupije*), *Islamskog teološkog fakulteta* (što se odigralo skoro dvije decenije kasnije) i *Visokog duhovnog učilišta Srpsko-pravoslavne crkve* u osnivanju (otvorena u Foči u sastavu Sarajevskog univerziteta u Istočnom Sarajevu). Tadašnjem dekanu Islamskog teološkog fakulteta prof. dr. Jusufu Ramiću, koji je bio sudionik u razgovorima na Univerzitetu, predložio sam da Fakultet izmjeni naziv u *Fakultet islamskih nauka*. To je uskoro nakon učinjenog prijedloga i uslijedilo, a izmjena potvrđena Rješenjem Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i fizičke kulture broj UP-I-03-612-227 od 5. prosinca (decembra) 1991. godine (o čemu sam saznao iz sredstava javnog obavještanja).

Danas o tome imam drugačije mišljenje i saglasan sam sa zagovornicima otvaranja *Islamskog univerziteta* u Sarajevu. Taj Univerzitet ne bi trebao imati fakultete, nego studije, koje bi opsluživale zajedničke katedre i univerzitetski instituti, te Gazi Husrevbegova biblioteka, kao njegova članica.²⁶

²⁶ Ovakva organizacija Univerziteta pokazala se izuzetno uspješnom. U tome prednjači Sveučilište u Dubrovniku (Republika Hrvatska).

Literatura

1. Basler, Đ. : *Visoko učilište Crkve bosanske u mjestu Bosna*, PREGLED, 65, 1975. , 4:473-486: *Gnosistički elementi u temeljima Crkve bosanske (Problem porijekla i starosti manihejske hereze u Bosni)*, Zbornik referata podnesenih na Simpozijumu *Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura*, Muzej grada Zenice, Knjiga 3, Zenica, 1973.
2. Bogičević , V. : *Pismenost u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1975.
3. Dizdar, M. : *Antologija starih bosanskih tekstova*, Sarajevo, 1997
4. Eckhardt, T. : *Die Bosnčica*. ELZ JLZ, Sveska 1, 1966, 456-457
5. Hadžijahić, M. : *Građa o posljednjim ostacima bosančice*, Dodatak
6. Hadžijahić, M. , Traljić, M. : *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini: Bogumilstvo i islamizacija (IV poglavlje)*, Sarajevo, 1997.
7. *Hvalov zbornik*, Sarajevo 1986.
8. Kuna, Herta: *Hvalov zbornik u optici između sličnih veza i utjecaja južnoslovenskih srednjovjekovnih književnosti*, KRŠČANSTVO, 295-308
9. Muftić, F. : *Šeher Ustikolina*, Sarajevo, 2006.
10. Mulić, J. : *O nekim posebnostima vezanim za prihvatanje islama u Bosni i Hercegovini koje mu se pripisuju*, Anali Gazihusrevbegove biblioteke, 23-24, 2005. , 107-202
11. Šanjek, F. : *Crkva bosanska: dualistička sljedba ili evanđeoski ideal zajedništva u duhu prackrve*, Sarajevo, 1991.
12. Tentor, M. : *Bosnčica*, natuknica u Hrvatskoj enciklopediji, Sveska 3, 1942. , 97-99
13. Trhuleka, Č. : *Bosnčica, Prilog bosnjskoj paleografiji*, Sarajevo, 1889. ; *Jedan zanimiv zapis pisan Bosnčicom*, Glasnik Zemaljskog muzeja (ZM), 18, 1906. , 3, 349-354; *Testament gosta Radina*, GZM, 23, 1911. , 3: 335-375; *Još o testamentu gosta Radina i Patarenima*, GZM, 25, 1913. , 3-4: 163-381; *O porijeklu bosanskih muslimana*, Hrvatska smotra, 2, 1934. , 7: 249-257 (postoji i poseban otisak)

Summary

LANGUAGE AND ALPHABETS; EDUCATION AND THE LITERACY IN MEDIEVAL BOSNIA

Jusuf Mulić, PhD

Here author discusses language, alphabets, education and literacy in medieval Bosnian state, with an accent on the Institution for higher education of Bosnian Church. The official language in medieval Bosnia was *Bosnian*, written in *Bosnčica* alphabets. Quoting the experts on medieval Bosnia, Djuro Basler and Dominik Mandić, he states that we may rightly claim today that the Bosnian Church had its Institution for higher education as early as 1175 or 1180. We have reason to believe, says the author, that the students of the Institution of higher education in Gornja Bila, beside theological and philosophical studies, learnt natural sciences and philology with an accent on Latin language.

الموجز

اللغة والأبجدية. المدارس وتعليم القراءة والكتابة في الدولة البوسنية في القرون الوسطى

يوسف موليتش

يتحدث الكاتب في هذا المقال عن اللغة والأبجدية وتعليم القراءة والكتابة في الدولة البوسنية في القرون الوسطى. مع التركيز على المدرسة العليا الكنيسة البوسنية. كانت اللغة في الدولة البوسنية في القرون الوسطى هي اللغة البوسنية. وكانت الأبجدية هي الأبجدية البوسنية. وينوه الكاتب - مستندا إلى جورو باسler ودومينيك مانديتش. الخبيرين بالدولة البوسنية في القرون الوسطى - بأنه بات مؤكدا اليوم أن الكنيسة البوسنية كان لديها مدرسة عليا بين عامي 1175 و 1180. ويعتقد يقينا - حسب قول الكاتب - أن طلاب المدرسة العليا (الفلسفية / الدينية) للكنيسة البوسنية في غورنيا بيل كانوا يدرسون الإلهيات والفلسفة والعلوم الطبيعية واللغات. مع التركيز على اللغة اللاتينية. وهذا ما يشهد عليه الكثير من الآثار المكتوبة. كان الطلاب يحصلون على تعليم جيد جدا وواسع. ويقدم الكاتب في خاتمه فكرة عن حق كلية الدراسات الإسلامية أو الجامعة الإسلامية المستقبلية في أن تتخذ سنة 1182. سنة ولادة المدرسة الدينية العليا للكنيسة البوسنية. لتكون سنة التأسيس.